

Emnenr. 3

Fylke: Nordland

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Beiarn

Emne: Bryue

Bygdelag:

Oppskr. av: Foug. Kveen

Gard: Skrud

(adresse): Holjord

G.nr. 45 Br.nr. 6

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Spørge. 1. Nu brukes navnet "Bryue", og "far å bryue", for eks. Gå eller oks, men i gammel tid, og enda, av enkelte folk, kalles bryuet for "slip", uttalt med lang "i". "Å bryue Gåen", så de da, "å kvæl jågen". Kvæl, uttalt med lang "a". "Å bryue en, oks", saes de og sies fremdeles av mange, "å hein oksa". Navnene bryue og hein, brukes gjensidig. Navnet "bryue", betegner, naturstein med grovere slipekarn. "Å bryue et eggjern", menes de, ved hjelp av det grove bryue, hærtigere "å gi et eggredskap skarpere egg, men eggen blir grov og lite kjemlig slik som den blir ved hjelp av bryuet. Når tunkas Gåen og i enkelte tilfælde oksen, gis redskapet en finere egg ved hjelp av en "hein". Et bryue har en lengde av ca. 27 cm. Lengden av en "hein" er fra 18 cm. og nedover. En hein kan vere av naturstein eller kunststein, med grovere slipekarn, og kalles da en grov hein,

og en med finere slipekarer, kalles, "fiev-
heiu". En heiu med fine slipekarer,
eller saum den ofte kalles, "en kuiv heiu",
brukes til å gi eggredskaper, etter sliping
på slipestein eller med et grovt bryue,
en finere og skarpere egg, for eks. kuiver,
høveljeru, kraskjæner verkstøi, harderkuiver
også videre.

2.) De brukes til bryuing av G'ær,
kjuus bryuer av naturstein, og for del
meeste til grov-bryuing av allslags
eggstål, fordi her på flere steder finnes
forekomster av natur. bryustein i
mengder, og av forskjellig finhet og
kvalitet. Til heiner, for å få fin skarp
egg, brygtes de såkalle, "Blå-heiner".
Navnet blå-heiu, er litt misvisend.
De fra Trøgland innefårse blå-heiner,
er de fleste gråbrune med et lite sjør av
blått. Fra Finmark kommer heiner av
utmerket kvalitet. De er av forskjellig
størrelse da de ikke er tilhøget. De er
mørkebrune av farve med et sjør av blått.
Saa får nevnt, finnes bryustein på flere
steder i Beiarn. Noen av de beste bryuer
er de såkalle, "Glaue heiner". En mørk grå
skifferart. Forekomster ligger langt
borte og de er få saum kjemmer til dem.
Bryustein fra Ob-feld, er lys og av
forskjellig finhet. Bryuer fra Tiler-
jord bryu berg, ligner Glaue-heinene.
I gammel tid, og til dels enda, heides
enkelt selv sine bryuer, der de fantes
og finnes lekkest tilgjengelige, selva

forekomstene tydelig ligger nok så langt
 borte, men i almindelig hel var og er det folk
 som skaffer sig innsett av å lage bryner
 til salg. Folk på Eikerjord har sin forekomst
 av bryustein i Strandfjeldet, men den ligger
 langt borte og de brukte en løipeskrem
 på 400 m. lengde for transport av bryneen,
 for de kunne få kjøre den frem med "hest";
 så driften blev like lønsom, med de priser
 pr. stk. som var, så for øieeblikket var de
 knes bryner til eget bruk. Men som i
 mange andre og nu i store utbredning
 produserer bryner til salg er viene av
 Lavjord gårdene. Der er de flere fore-
 komster av bryustein, av utmerket
 kvalitet. „Produktionsmåte av bryner.“
 I gammel tid, var tilvirkningen av
 bryner, som mange annet, primitiv.
 De brukte den stein som lå løs, eller de
 ved hjelp av jernkjile og hammer, kjille
 den løs og skapte den til så den fikk et lagelig
 skap som bryne. For å få slipe flatene
 glatte og de skarpe kanter borte, var de å
 slipe dem frem og tilbake på, for eks. en
 dør-helle, til den hadde fått et tilfreds-
 stillende utseende. Denne fremgangs måte
 brukes fremdeles av den som heiter
 materiale til bryne selv. Omkring
 år 1900, blev der forsøkt en mer rasjonal
 måte for utnyttelsen av bryusteiene,
 ved byggingen av Kobåen sliperi.
 Når et stort overfaldsvandjøl blev
 benyttet som drivkraft. Der blev
 benyttet stålblade, der ved hjelp av

Kraften fra vandjulek og en passende tilførsel av sand og rindende vann, skulle skjære steinblokkene i passende størrelser til bryner. Noene fremstillingsmåte av bryner, viste sig å være utålsam, idet de gikk langsommere å fremstille bryner på denne måte, en for hånd.

Tiden laget de små vannrett liggende vannjøl, som de prøide for lengede aksling satte en slepestein på, til å slepe brynene på, så disse blev penere, og fikk en heldigere farge. Noene fremstillingsmåte blev også like lålsam, selvom brynene blev bedre betalt. Håire fark i produksjonen, og mer lålsam blev det ved fremstillingen av bryner, da Jeanhard Eiderjord, etter en stipeudireise, fikk ideen til, å slepe bryner ved hjelp av "kranler", eller samme prinsipp, som ved polering av Squaler. Etter endel forsøk, fant han omkring år 1910, frem til en brukbar metode. På enden av den forlengede aksling på et liggende vannjøl, av tidsende som et vanlig gammeldags kverujøl, (kverukall) festes en rind vannlek beholder av tra, med en innvendig diameter av ca 60 cm. og en dybde av ca 28 cm. Bønnen av kranler, vender mot vannjulek. Ved brukken, fylles den med grov hauge bryner, som blir latt litt rømmelig. Opvingen blir lukket med et vannlek lok, som trykkes godt fast. Vannjulek

med trawlen settes i gang ved
 overfalsvann fra en åpen vannseime.
 Ved den andre ending trawlen får,
 begynner byene å gise mot hverandre.
 Til å begynne med, dreier trawlen
 ganske fort rundt, men etter hvert
 sam alle kanten og i gjensidighet slites
 av, og det av litt smått faller ned
 mellom båtrunnene som er mellom
 len byene, blir bygden stans og
 stans i tinnerkanten av trawlen,
 som sakter farten litt etter hvert.
 Vanntrykket som dreier trawlen rundt,
 er avpasset så, at når byene er
 ferdigslipet, stanser trawlen av
 seg selv, ved at den av litt stens-
 massen og byene, bygger i
 tundersiden av trawlen som en
 kanttrakt mot vanntrykket,
 og hindrer dem fra å gå rundt,
 så å si, automatisk.

I de dårlige tider på landsbygden i 1930
 årene, var dårlige for byvindustrukturen
 her, og en utenbygds mann, forsøkte å
 få kantrakt isand med endel av
 elevene, av retter til å produsere byer
 på Larjord. Nedskriveren av dette,
 forvirket dem å tinner-skrive en tilvæn-
 samt kantrakt, og heller ta fatt selv
 med en mer rasjonal driftsmåte
 for produksjon av byer, og en bedre
 utnyttelse av råmaterialet, eller
 samme metode som ved bearbeidningen
 av "Marwar." En av de interesserte

revble til fæstke, for på Aukers marmorfabrik der, å sette sig inn i bearbejdingen av marmor. Ved Faråga, bygde de interesserte andelskavere i 1933 en liten prøve drift i marmor av: "Stein for bryne fabrikk". Bryneskipperen deles i passende bryne plater, som skjæres i dimensjoner passende til størrelse av bryner, ved hjelp av hurtigrotende stalskiver, der er påskjæpt Siliciummasse, viss hårdhetsgrad er nest Diamondkurs, og har et brynemål av ca 400 μ m, og en tykkelse av 6 μ m, og en andrevinding hastighet av 1400 andrevindinger pr. minutt.

For å hindre at skjæreskivene og bryne materiallet skal bli for varmt ved den hurtige andrevinding av skivene, arkjæles den med rikelig tilførsel av kjøle vann gjennom to vannslanger, en på hver side av skivene.

Den videre tilslipping av plater og kanten, foregår på vanlig litt grov kamet smergelstev. Drevkraften er en vandturbin. Driften har vist sig å være lønnsom, og har pågått i samme halvårene, hele tiden siden 1933 til nu. Foruten å foregne alle anligende distrikter med bryner, sees en stor del av dem til Bergen. Halvverker i Trystland, kjøpte for siste krigen bryner, som de kunde til pulver. Blandet med olie, brukes massen til polering av stål.

I det siste år, er der gammel forespørgsel
etter Beiarbryner helt fra F. Saliceu.
En mand her fra bygden, skrev til et
Bergens firma, etter en god kvir heim.

"Kan fik angående sent et Beiarbryner."

3.) Ja, alle eggredskaper bli alltid først
slipt på en rund slipesstein, og etterpå
kresset med bryne eller en fin kamet heim.
På vanlige gjåbryner, kan slipe kamene
sees med klarte aine, men det på en
f. eks. blå-heim, er usynlige.

4.) De å bryne ut eggene på gjæen med en
hammer, er utjent her. De har alltid slipt
gjæen såvel som andre eggredskaper.

I gammel og eldre tid, vedhjelp av
Kross-steinen og i senere tid vedhjelp av
rund slipesstein.

5.) Ja, på alle gårder her, fantes alltid en
lang flat stein for å grovslipe redskaper på,
ved å føre dem frem og tilbake. En sån
slipesstein var ca. 50 cm. lang, og op til
ca. 10 cm. bred. Trykkelsen kunne være litt
furstjellig, eller som del passet med
materialen. En sådan stein kalles for
"Kross-stein." Å kresse redskaper på en
Kross-stein, kalles, "å slip". Kross-steinen
har vært brukt her fra gammel tid. Det
blev i vinter, ved uttakning av stein
til et påkøkt bygg. På en haplas,
antakelig fra før år 1350, finnes en
Kross-stein. Den lå på en flat kamps-
stein, ved siden av et stykke jern.
Lengden er 56 cm. Den er firkantet
og slitt på alle sider. Hver side er

ca. 4 cm. bred, noget smalere i den ene
enden på grunn av blitasje. Boplassen
er blitt begravet under et stort stein-
skred fra vestre Thrandhøngen.

Krasssteinen med Krasssteinen på,
lå i ytterkanten av skredet, og kam til-
syne, da de overliggende stein blev fjernet.
Den er tidligere på samme sted, ved utbløking
av stein, funnet et par håndtak til en
Kopperkjel. (Kjellær) Boplassen ligger
på en av de melleste Thrandmaene.

På indre Thranden, er tidligere funnet
ved utdanning av akkerland i senere tid,
rester av tre boplassen, hvor beboerne
antakelig er utdød, under sorte døken.
Etter at de runde slipestein blev tatt
i bruk, ophørte bruken av Krass-steinen
litt etter hvert. De siste saen jeg ved
brukt Krass-steinen lengst, var på
gården Eiberjord, nabogården ved en
for Thrand. Den saen har påseende
store slipestein, som den med til
slåttesteinene, for å slippe å høre gjæne,
for hvergang de bronger sleping.

Skikken å ta slipesteinen med til
tillslått, har ved blitt fra gam-
mel tid, da de brukte Krass-steinen
å slippe på og siden da de fikk de runde
slipesteinene.

6) Hvor lenge gjæne brukes mellom
hvergang den slipes, avhenger av
forholdene. På stein frie skogslåtter,
kan en stå hele dagen og mer, uten
å slippe. På stein med tillslåtter og

dyrket mark, med stivere gressstrå,
iser i høit varmt vær, må gjæen slipes
minst to ganger på dagen.

Om morgenen og etter middag en.

7.) Den brukes i almindelig hel kjeus et
bryue. I den senere tid brukes av enkelte
et grovt bryue av kjeusstein, til å
bryue gjæen med, når den blir all for
sløv og rønd i eggen, (Mylb) ved bruk
av vanlig bryue. Da her alltid har
vært rikelig tilgang på bryuer, er
bruken av tra til bryuer utkjent.

8.) Folk lar alltid gjæen sitte på arvel
når de sliper den.

9.) Når gjæen bryues, settes enden av arvel
med mot marken, på venstre side av
den same bryuer, venstre hånd legges
på gjæen, og fører denne (Gjæen) bakover
under venstre arm, eller hvert same
håine hånd med hurtige bevegelser
fører bryuet over gjæeggen, på høire
og venstre side av denne, skiftes vis
sænen hver gang. Fremgangs måten
med bryuingen av gjæ, på såk kart eller
langt arve (örv, siesher) er den samme.

10.) Kopperen same bryuet blir hørt i,
heter "bryuehus" og er same affes av tra,
men laves også av jern og blikk.
Sjelden av lar.

11.) Her i bygden, har jeg ikke hørt om
eller sett bryuehus av horn.

12.) Bryuehuset henger alltid bak på,
på helleenden eller en skropp, men
same affes brukes en bred hake, laget av

bånd eller plattjern, som med klinknagler
er fæstet på brugenhuset, så dette er lett å
ta av helt rennem.

13.) En fætter alltid brugen, både av natur-
stein og kunststein med vann, ellers ville de
avslitte materialer fra brugen og eggredskap
legge sig fast på bruket, eventuelt heimen,
så det dekket over slipeskarnene og hindret
disse fra å virke. Ved bruket av bruket til
brusing av gjær, fylles vann i brugen et
så bruket er fukkelig til en hver tid.

Vannet hindrer som tidlig overflaten av
naturstein, å herdes i luftten. Bruket holder
sig "nytt" som man sier og kan således bruke
slipe evne. Til heimer, når det gjelder å få
hårfin egg i for eks. harberkeivren, kirurgiske
instrumenter (skalpeller, stiletter m. v.), benyttes olie
både til naturstein og kunststein. Den benyttes for-
trinnsvis glyserin, da heimer etterpå lett renses med
vann. Da glyserin, som betjen, blander sig med vann
i alle forhold. Bærolie (olivenolie) kan også benyttes.

14.) Navnet her er: slipesvord, brugesvord eller heimesvord.

15. og 16.) Brugesvord bruket til medicinsk bruk er utkjent her.

17.) Naen overlevering om, at brugenstein blir bedre ved
å ligge i en naturstue eller i jorden er utkjent her.
En bruket ikke gatt, kaster en del og får sig et nytt.
Heim som har lagt i luftten og herdes er ^{dårlig som} bruket.

18.) Her som andre steder, fortalte de at aldrig hadde,
særlig julekal. Men naen overlevering om at bruket
hadde, har jeg aldrig hørt omtale her.

19.) Nei, de er i allfall ikke sluttelig kjent.

20.) Nei, heller ikke det er kjent her.

Beiarvarin gene er, på naen tinnstakker
er, nok så præsaiske.